

O'SMIR YOSHDAGI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING VIKTIMOLOGIK ASOSLARI: XAVF OMILLARI VA PROFILAKTIKA

Shamatova Berkinoy

Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi

1. Pedagogik viktimologiyaning mohiyati

Pedagogik viktimologiya — o'quvchilarning jabrlanuvchanligi xususiyatlarini va ularni ijtimoiy xavflardan himoya qilish yo'llarini o'rganuvchi soha sifatida XX asr oxirida mustaqil fan yo'nalishiga aylandi. «Viktim» so'zi lotincha «victima» — qurbon so'zidan olingan bo'lib, bu fan noqulay ijtimoiy sharoitlar ta'sirida jabrlanuvchi bo'lib qolish ehtimoli yuqori bo'lgan shaxslarni o'rganadi.

L.V. Mardaxaev va A.V. Mudrikning tadqiqotlariga ko'ra, o'smirlar o'zlarining yosh xususiyatlari, psixologik beqarorligi va hayotiy tajribasining yetarli emasligi sababli viktimizatsiya (jabrlanuvchiga aylanish) xavfiga eng ko'p duchor bo'ladigan guruh hisoblanadi.

M.A. Galaguzovaning ta'kidlashicha, viktimologik yondashuv pedagogikada «muammoni bartaraf etish» dan «muammoning oldini olish» ga o'tishni anglatadi. Bu esa profilaktik tafakkurning zamonaviy pedagogika uchun muhimligini ko'rsatadi.

2. O'smirlarda viktimizatsiya xavf omillari



M.A. Galaguzovanning «Ijtimoiy pedagogika» asarida o'smirlardagi viktimizatsiya xavf omillari uch guruhga ajratilgan:

2.1. Shaxsiy omillar: o'smirning psixologik beqarorligi, past o'z-o'zini baholash, kuchli ta'sirlanuvchanlik, qo'rquv hissi, og'zaki va jismoniy agressiyaga moyillik, stressga chidamsizlik.

2.2. Oilaviy omillar: oiladagi nizolar va zo'ravonlik, ota-onaning e'tiborsizligi yoki haddan tashqari qat'iyligi, iqtisodiy qiyinchiliklar, ota-onaning spirtli ichimliklar yoki giyohvand moddalarga moyilligi, ajrim va to'liqsiz oilalar.

2.3. Ijtimoiy omillar: deviant guruhlar ta'siri, kiberzavronlik (internet orqali ta'qib va kamsitish), tengdoshlar bosimi, maktabdagi noqulay psixologik iqlim va ijtimoiy nazoratning sustligi.

A.V. Mudrikning «Ijtimoiylashuv va tarbiya» asarida ta'kidlanishicha, zamonaviy raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida kiberzavronlik o'smirlar orasida yangi va jiddiy xavf omili sifatida namoyon bo'lmoqda. So'nggi tadqiqotlarga ko'ra, o'smirlarning 30-40 foizi hayotida kamida bir marta kiberzavronlik qurboni bo'lgan.

3. Viktimologik profilaktika metodlari

Ijtimoiy pedagog faoliyatida viktimologik profilaktika uch asosiy yo'nalishda amalga oshiriladi:

3.1. Erta aniqlash tizimi

O'quvchilardagi viktimizatsiya belgilarini erda aniqlash muhim ahamiyatga ega. Buning uchun quyidagi vositalar qo'llaniladi:

- kuzatish jurnallari — o'smirning kundalik xulq-atvorini tizimli qayd etish;
- psixologik testlar (Spilberger, Eyzenk uslublari) — tashvish va agressivlik darajasini o'lchash;
- suhbat va anketa metodlari — o'smir va ota-onalar bilan muntazam muloqot.

3.2. Himoya omillarini mustahkamlash

L.V. Mardaxaevning ta'kidlashicha, o'smirda himoya omillarini shakllantirish viktimizatsiyaning oldini olishning eng samarali usuli hisoblanadi.

Himoya omillariga quyidagilar kiradi:

- kuchli oilaviy bog'liqlik va ishonchli munosabatlar;
- ijobiy tengdoshlar muhiti va do'stlik aloqalari;
- maktabda muvaffaqiyat erishish va o'z kuchiga ishonch;
- ijtimoiy ko'nikmalar va o'z-o'zini boshqarish qobiliyati.



3.3. Xavfsiz ta'lim muhiti yaratish

Maktabda xavfsiz muhit yaratish uchun: xulq-atvor kodeksini ishlab chiqish, o'qituvchilarni konfliktlarni hal etish usullariga o'rgatish, mediatsiya markazlarini tashkil etish va ota-onalar bilan muntazam hamkorlik qilish talab etiladi. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonunida ham ta'lim muassasalarida o'quvchilar huquqlarini himoya qilish majburiyati belgilab qo'yilgan.

4. O'quvchini sub'ekt sifatida qabul qilish

Zamonaviy viktimologik yondashuv o'quvchini passiv ob'ekt sifatida emas, balki o'z muammolarini hal etishga qodir sub'ekt sifatida ko'radi. Bu yondashuv «kuchli tomonlarga asoslangan» (strengths-based) model deb ataladi va quyidagilarni nazarda tutadi:

1. O'smirning ijobiy sifatlari va imkoniyatlarini aniqlash;
2. Uni muammolarni hal etish jarayoniga faol jalb qilish;
3. Mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish;
4. Uning manfaatlarini himoya qiluvchi tizim yaratish.

5. Xulosa

O'smir yoshdagi o'quvchilar bilan ishlashning viktimologik asoslari ijtimoiy pedagogika amaliyotida muhim o'rin tutadi. Erta aniqlash, himoya omillarini



mustahkamlash va maktabda xavfsiz muhit yaratish — bu uch yo'nalishning birgalikdagi amalga oshirilishi o'quvchilarning ijtimoiy xavflardan himoyalanihini ta'minlaydi.

Bunda ijtimoiy pedagog nafaqat muammolarni bartaraf etuvchi, balki o'smirning kelajak uchun mustahkam poydevor yaratishiga ko'maklashuvchi hamkor sifatida faoliyat yuritishi zarur. Viktimologik profilaktika — bu shunchaki muammolarning oldini olish emas, balki o'smirni hayotga tayyorlovchi yaxlit pedagogik tizimdir.

Tayanch adabiyotlar

1. Mardaxaev L.V. «Sotsial'naya pedagogika». Moskva: Gardariki, 2005.
2. Mudrik A.V. «Sotsializatsiya cheloveka». Moskva: Akademiya, 2006.
3. Galaguzova M.A. «Sotsial'naya pedagogika». Moskva: VLADOS, 2008.
4. Ibrohimov H. «Pedagogika nazariyasi». Toshkent: TDPU, 2021.
5. Yuzlikayeva F. «Ijtimoiy pedagogika». Toshkent: Fan, 2019.
6. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. Toshkent, 2020.
7. Hasanboyeva O. va boshq. «Pedagogika». Toshkent: TDPU, 2018.